

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

Ára 75 kr.

BUDAPEST, 1895.

ban és az átellenben levő partvidéken arabul beszélnek. Mindenki tudja, hogy mennyi politikai érdek kapcsolja a német birodalmat a keleti Afrika részéhez. A gyakorlati érdekeket nagyon ügyesen kötik össze a tudományos haszonnal. Ennek köszönjük, hogy most ezen arab dialektusról is fontos nyelvtudományi tanulmányokkal rendelkezhetünk. A zanzibári arab nyelvjárást helyesebben 'ománi-nak nevezhetjük. Omán-ból, Arabia délkeleti tartományából (fővárosa Maszkat) vándorolt be Zanzibár arab lakossága. Az ománi és zanzibári arab nyelvjárások most is teljesen egyeznek. Lényegesen elütnek a többi dialektustól, oly annyira, hogy az ománi arab csak nagy nehezen bírja megérteni az egyiptomi, a szír, vagy marokkói ember beszédét. E nyelvjárás főbb sajátosságait már 1880-ban ismertette Praetorius¹⁾; a mult évben Reinhardt, Keletafrika legjobb ismerőinek egyike, a berlini keleti szeminárium tankönyvei során (13. sz.) egy terjedelmes munkát adott ki e nyelvjárásról,²⁾ miután ugyanazon sorozathoz Moritz már 1892-ben Zanzibár és Omán nyelvét, ennek írásbeli kifejezése szerint ismertette volt.³⁾ — E tankönyvsorozat («*Lehrbücher des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin*» Spemann kiadásában) általános hozzáférhetőségét, fájdalom, azon rettenetes árak nehezítik meg, melyeket a könyvkereskedésen rájuk szabnak (Reinhardt könyvéért 40 márkát kérnek).

GOLDZIHNER IGNÁCZ.

Studia Sinaitica.⁴⁾

Müller Miksa nem egy ízben panaszkolta el keserű hangon, mily csekély pártfogásban részesítik Angolországban a keleti tanulmányokat. Azt mondta egy alkalommal, hogy a németországi kis szász királyságban is magasabb fokon áll a keleti tudományok méltatása mint a nagy angol államban. Akarva nem akarva mosolyogni kellett az embernek, ha a nagy tudós mindenesetre túlzó panaszkodásának talált fültanuja lenni.

¹⁾ *Über den arabischen Dialekt von Zanzibar. Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* 34: 217—231. lapjain.

²⁾ *Ein arabischer Dialekt gesprochen in Oman und Zanzibar nach praktischen Gesichtspunkten für das Seminar für orient. Sprachen in Berlin.* (Berlin, 1894.).

³⁾ *Sammlung arabischer Schriftstücke aus Zanzibar und Oman, mit einem Glossar herausgegeben.* Berlin, 1892.

⁴⁾ *Studia Sinaitica.* 4 kötet in 4-o I. köt. XII+131 lap. II. köt. 24+112 lap. III. köt. VIII+138 l. IV. köt. XII+18+18 l. London 1894 (Cambridge University Press Warehouse).

De hát Müller se vonatkoztathatja e nyilatkozatát a keleti tudományok jelen állására Angliában. A tudományok nem ott mondhatók virágzóknak, a hol állami vagy társadalmi pártfogás jó módba helyezi a tudósokat és könnyüvé teszi munkájuk teljesítését (és biz' Angliában e tekintetben sincs panasz), hanem talán inkább ott, a hol ily pártfogás hiánya nem rettentí vissza a tudomány emberét önzetlen lelkesedésétől, eszményi céljainak követésétől. A tudomány története tanuskodik róla, hogy legnagyobb műveit nem *buzdítás* segítette elő, hanem nagy lelkek *lemondása* teremtette meg.

De akár igaza van Müllernek a keleti tudományok angol *pártolásáról* ismételve nyilatkozott ítéletével, akár nem: egyet semmi esetre nem volna lehetséges eltagadni. Művelni tágasabb körökben nem művelik sehol a keleti tudományokat mint azon országban, mely neki is módot nyújtott arra, hogy nagy alkotásait megteremtse és tudományos munkája eredményét *közkinccs*é tegye. Sehol a világon szélesebb körökre a keleti ismeretek iránt tanusított érdeklődés nincsen elterjedve mint éppen Angliában.

Ez ország nagy egyiptologusai meg assyriologusai tudományukról nagy közönségnek tarthatnak előadásokat és hallgatóik között nagy számmal láthatni a tudomány nagy kérdései és eredményei iránt érdeklődő hölgyeket is. S valódi specialitása az angol orientalizmusnak az a példátlan részvétel, melyet tudós nők mutatnak a tudomány ez ága iránt. Korunk tudományos életére nézve jellemző jelenségnek tekinthetjük például, hogy Angolország jeles egyiptologusai között említheti az 1891-ben elhalálozott *Miss Amelia B. Edwards*-ot, ki a szaktudósok között nem mint holmi dilettáns csodabogár, hanem mint velük teljesen egy színvonalon illetékes, valóban teremtő elme foglalta el helyét.

Az utolsó négy évben a szyr irodalom művelői között előkelő helyen találkozunk két angol hölgygyel: *Agnes Smith Lewis* és *Margaret Dunlop Gibson*-nal. A kora özvegységre jutott ikertestvérek, kik régóta foglalkoznak a keleti nyelvek tanulmányozásával és elméleti ismereteik mellett a keleti utazásaik révén szerzett gyakorlati nyelvképességgel is dicsekedhetnek (jól beszélnek az arab és görög nyelvet), a Szinai félsziget híres klastromát és annak soká hét pecséttel rejtett régi könyvtárát tüzték ki kutatásaik középpontjául. E kutatásaik eredményei a tudós világban jogos feltűnést keltettek. Mióta Tischendorf Konstantinnak, a híres lipcsei theologusnak és palæographusnak a legnagyobb nehézségek és akadályok között sikerült az úgynevezett *Codex Sinaiticus*-t felfedezni és megszerezni (1861), e rejtélyes könyvtár az ottani barátok növekvő féltékenysége miatt még hozzáférhetlenebbé vált. A két tudós nő felfedezései most úgyszólván egy csapásra megváltoztatták ez állapotokat. Most a

Szinai-klastrom könyvtárának kincseit, legalább tartalmukra nézve, csak úgy ismerjük mint bármely európai könyvesházét.

Legelőször 1892-ben léptek elő (a Londonban tartott orientalista-kongresszus alkalmával) a Sz. Pál levelei régi arab fordításának fényképi mutatóanyáival.*) Ha tudjuk, hogy az Ujtestamentom szövegkritikájában mily nagy szerepük van a régi fordításoknak, könnyen méltathatjuk azon feltűnést, melyet a szövegkritika apparátusának e váratlan meggazdagítása előidézett. De ez időben a hölgyek már egy sokkal fontosabb felfedezésnek is birtokában voltak. Ugyanakkor, midőn az arab Epistolákat találták a Sz. Katalin-klastrom könyvei között, (1892-ki februárban) egy szerencsés véletlen oly felfedezésre segítette őket, a melyhez fogható eddigelé az Ujtestamentom szövegtörténetének terén még alig tűnt fel. Egy régi szyr codexet találtak, mely nem egyebet tartalmaz, mint a négy evangéliomnak a II. századból származó fordítását, tehát egyikét a legrégebb okiratoknak, melyek az U. T. szövegének ellenőrzésére nézve rendelkezésre kerültek.

De nem könnyű szerrel volt e szöveg felismerhető. A codex úgynevezett palimpsestet mutat; a régi szöveg fölé a VIII. században mindenféle kevésbé fontos legendákat írtak; ez újabb szöveg alól csak nagy nehézséggel és az ily célra használt chemiai eljárás alkalmazásával lehetett a régi alapírást helyreállítani. Ez eljárás teljesen sikerült és miután a tudós hölgyek a régi írás fenmaradását fényképezés útján biztosították, Angolország három nagy tudósa, Bensly, Harris és Burkitt, csak nem rég (1894) adták ki e fontos okiratot a cambridgei egyetem költségén.

E fordítás, a mint Nestle a szokásos görög szövegtől való eltérései alapján kimutathatta, régebb mint Tatianus (170 felé készült) evangéliumi harmoniája, és e régiségével az evangéliumi szöveg alkatának legegősiőbb tanui közé tartozik.

E sikerek a hölgyeket a könyvtár rendszeres átkutatására indították. Ki tudhatja, mily kincsek rejlenek még a barátoktól fel nem ismerve a Sz. Katalin hegyén rejtett gyűjteményben? Arra határozták el tehát magukat, hogy a codexeket egyenkint megvizsgálják és katalogust készítenek róluk. Ehez a klastrom főapátjának, Porphyrios érseknek engedélye volt szükséges. Szerencsések voltak, hogy az apátúr felhatalmazta őket az összes codexek megtekintésére és leírására, azon feltétel alatt, hogy munkájukat negyven nap alatt elvégezik és a katalogus másolatát a könyvtár használatára bocsátják.

A hölgyek lelkiismeretesen kihasználták a nekik engedélyezett

*) Lásd «Akadémiai Értesítő» 1892. évf. 641. lapján.

negyven napot. A codexek körül tett első tanulmányaiknak, úgymint a codexek alapján ezentúl eszközlendő részletes kutatásoknak van szentelve a *Studia Sinaitica* czimén megindított gyűjtemény, mely az eddig megjelent négy részszel még nincsen lezárva.

A munkát annak ajánlják, kinek a multnak szűkkeblű hagyományától eltérő nagylelkűsége nélkül e tanulmányok egyáltalán meg sem indulhatnak, e szavakkal: «τῷ μακαριωτάτῳ καὶ φιλομούσῳ κυρίῳ Πορφυρίῳ τῷ τοῦ Ὁρους Σινᾶ Ἀρχιερεῖ ὑπολήψεώς τε καὶ εὐγνωμοσύνης ἐλάχιστον δεῖγμα προσφέρει ἡσυντάκτης» (csak az egyik testvér beszél itt).

A gyűjtemény eddig megjelent részeiből kettő (I. és III.) a kéziratok katalogusát nyújtja elénk. Az I. 270+3+55 számban 131 lapon a szyr kéziratokét, úgymint egy külön appendixben a görög nyelvűekét. Nem pusztá könyvezímetek közölnek, hanem sok helyütt, a hol érdekesebb tartalmú codexekről van szó, bővebb szövegkivonatokat, gyakran még fényképi hasonmásokat is elénk adnak. A kéziratok tartalma legnagyobbbrészt a bibliai és egyháztörténeti irodalom köréből való. De, a mint alább még visszatérünk rá, a profán irodalom sem hiányozik közöttük.

A nyelvészetet különösen a 94. lapon e czím alatt «*Palestinian Syriac*» csoportosított három kézirat érdekli, a szyr nyelv palesztinai nyelvjárásán szóló *lectionariumok*, melyeknek nyelvtudományi fontosságát Mrs. Lewis nemrég Genfben tartott előadásában tüntette fel.¹⁾

A III. rész a Sz. Katalin-klastrom arab kéziratainak katalogusát tartalmazza 628 számban, míg a II. Sz. Pál levelei arab fordításának diszes kiadását nyújtja. E kötetet egy 22 lapnyi bevezetésben nyelvészeti és kritikai megjegyzések kísérik, a melyek közül a fordítás nyelvhasználatára vonatkozó kimutatások az arab lexikographiához és jelentésstanhoz igen becses adaléket szolgáltatnak.

A «*Studia Sinaitica*» azonban nemcsak a két tudós hölgy munkáinak közlésére van hivatva. Felvételt talál abba más tudósoktól eredő tanulmány is, a mennyiben a gyűjtemény céljaival és rendeltetésével kapcsolatban van, azaz a mennyiben a Sz. Katalin-klastrom kézirati kincsei ismertetéséhez nyújt adaléket.

Az eddig megjelent darabok negyedike *Nestle Eberhard* ulmi tanár, a szyr nyelv és irodalom jeles művelőjének egy dolgozatát tartalmazza. E munka is²⁾ a szinai klastromban felfedezett egy fontos kéziratból indul

¹⁾ L. Jelentésemet az orientalisták X. nemzetközi kongresszusáról, «*Akadémiai Értesítő*», 1894. évf. 697. l.

²⁾ *A Tract of Plutarch on the advantage to be derived from one's ene-*

ki. Ugyanis a klastrom 16. számú szyr kézírata néhány egyházi tractatuson kívül a görög profán irodalom néhány emlékének szyr fordítását tartalmazza, nevezetesen Pythagoras egy beszédét, Lukianos egy értekezését, több plutarkhosi darabot, egy philosophus értekezését a lélekről. Ugyanezen hártycodex tartalmazza végre szyr fordítását Aristides apologiájának a keresztyénség mellett, melyet Rendel Harris már 1891-ben tett közzé.*) A katalogizáló hölgyek e tartalmas kéziratnak különös gondot szentelnek, ismertetése a Studia I. kötetében a 18—38. lapokat foglalja el; a *λόγος Φιλοσόφου τινός περὶ ψυχῆς* teljes terjedelmében van itt kiadva.

A plutarkhosi értekezések szyr fordításainak feldolgozásával foglalkozik Nestle. A tőle ez alkalommal kiadott és fordított értekezés szyr szövege eddigelé semmi európai gyűjteményben nem fordult elő: valóságos *unicum*.

Már régi idő óta számos példán kimutatták, hogy a szyr fordítások mily nagy fontosságúak az eredeti szövegek kritikai megállapítására és helyreállítására nézve. Különösen áll ez a görög irodalom régi szyr fordításairól, melyek a görög szöveg régi hagyományát mutatják föl és így szövegkritikai becsükre nézve a fenmaradt legrégebb kézírati apparátussal érnek fel. *De Lagarde* ez irányban kifejtett munkássága után legújában Ryssel (*Über den textkritischen Wert der syrischen Übersetzungen griechischer Klassiker*, Leipzig 1881) fordított kiváló figyelmet a görög írók munkái szövegtörténetének e tényére és a szövegkritikai hasznára. Vajjon Plutarkhos értekezéseinek a Codex sinaiticus nr. 16-ban található fordításaira is alkalmazhatjuk e tapasztalatot? Kevésbé; még pedig azért nem teljes mértékben, mert a szóban forgó szyr Plutarchos nem is annyira fordítását mint átdolgozását adja a görög munkáknak. A szyr fordítók egyebekben a szó szerinti fordítás legszolgaiasabb módját szokták alkalmazni. E fordítások révén a szyr nyelv egész jelleme megváltozott. A sémiségben és így a szyr nyelvben sem találjuk a logikai kategóriák árnyalatait oly változatosan tükröző particulákat; az absztrakt fogalmak kifejezésére sem alkalmasak e nyelvek. A fordítók csakis az eredeti nyelven elkövetett száz meg száz-féle ficzimitás által juthattak oda, hogy a szyr nyelvet a philosophia organumává és közvetítőjévé képesítsék. Nem is volt náluk, úgy mint nálunk, orthologiai mozgalom, mely a fordítóktól elkövetett nyelvújítás elé gátat vetett volna.

mies. The Syriac version edited from a MS. on Mount Sinai, with a translation and critical notes; by Eberhard Nestle Ph. D., Th. Lic.

*) *The apology of Aristides, edited and translated, Texts and Studies ed. by Robinson I. Cambridge University Press 1891).*

A szóban forgó Plutarchos-fordítások azonban, mint már mondtam, nem szó szerinti tolmácsai Plutarchos szövegének. A fordító nem azon czéllal tette át szyr nyelvre, hogy a görög nyelvet nem értők a Plutarchos eszméivel szyr nyelven ismerkedjenek meg, hanem azért, hogy a benne előforduló ethikai tanításokkal megismerkedjenek, még pedig keresztyén szempontból. Inkább átdolgozása, alkalmazása Plutarchos munkájának, semmint fordítás. A szyr fordító a görög mythologiai vonatkozásokat, a pogány eszmekörre valló részleteket vagy teljesen mellőzte vagy pedig keresztyén értelemben módosította. Az idegen ízü tulajdonneveket is, melyek a szyr ember szempontjából érdekekkel nem bírhattak, egyszerűen elhagyta, és általános névszókkal helyettesítette: «egy király», «egy bölcs» stb. «Midőn ily jellemüknél fogva — úgy mond Nestle — a szyr szövegek a philologusra nézve, ki inkább gyönyörködik a régi szövegek szó szerinti fordításában, kevésbé tanulságosak, annál érdekesebbek abból a szempontból, hogy a görög philosophia és a keresztyén erkölces tan között levő kapcsolatot mutatják fel.»

N. a szöveg és fordítás elé bocsátott bevezetésben nagyon tanulságos nyelvészeti észrevételeket közöl a szöveg alapján. E megjegyzések részint a nyelvtanra, részint a lexikonra vonatkoznak. A szyr nyelv lexikographiája mindeddig még csak készülöben van. Minden új szöveg újabb tanulságokat szokott nyújtani a szók használatára nézve. A kiadó azon volt, hogy e szövegekből is szorgalmasan kivonja a belőlük meríthető új lexikographiai adatokat. Azonkívül pedig (XV—XVIII lapokon) «*Index of some Syriac words with their Greek equivalents*» című fejezetben is igen hasznos szótári adalékot nyújt.

Az egész gyűjtemény a cambridgei University Press gyönyörű betűvel van nyomtatva és nagyszámú hasonmás tábláival valódi díszére válik a kiadó egyetemnek, mely ez idő szerint Angliában a keleti philologia művelésében az első helyre küzdi fel magát és szabad szellemével mindinkább veszélyes vetélytársául mutatkozik Oxfordnak.

GOLDZIEHER IGNÁCZ.

A német nyelvjárások.

Ferdinand Mentz. Bibliographie der deutschen Mundartenforschung. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. Band II.) Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel. 1892.

A német nyelvjárások irodalmának e kimerítő bibliographiája egyik bevezető kötete annak a nagyobb szabású gyűjteménynek, mely — Bremer Otto szerkesztésében — a német nyelvjárásokat fogja terjedelmes monographiákban tárgyalni. A gyűjtemény első kötetéről (*Deutsche Phonetik von Otto Bremer*), mely phonetikus bevezetés a német nyelv-